

BREXIT VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ

Yunus Emre ÖZBEK¹

Özet: Bu makalede, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'ne (AB) katılımından Brexit'e uzanan tarihsel süreci, Brexit kararının alınmasındaki siyasi, ekonomik, sosyal kültürel neden ve etkileri, Brexit kampanya süreci boyunca tarafların pozisyonları, Birleşik Krallık ve AB arasındaki Brexit müzakere süreci ve Brexit sonrası AB'nin geleceği değerlendirilmektedir. Makalede aynı zamanda, Brexit sürecinde ve sonrasında oluşan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin AB'nin gelecekteki politikalarına ve yönetişimine nasıl etki edebileceği, AB'nin Brexit sonrası dönemde karşılaştığı zorlukları ve adapte olma stratejileri ele alınmakta ve AB'nin bu zorlukları aşma potansiyeline odaklanarak, birlik içindeki dayanışma ve politika arayışları analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Birleşik Krallık, Avrupa Birliği, Brexit, Avrupa Birliği'nin Geleceği.*

Abstract: In this article, the historical trajectory from the United Kingdom's accession to the European Union (EU) to Brexit, the political, economic, social, and cultural reasons and effects behind the decision to Brexit, the positions of the parties during the Brexit campaign process, the Brexit negotiation process between the United Kingdom and the EU, and the future of the EU after Brexit are evaluated. The article also addresses how the political, economic, social, and cultural changes that have occurred during and after the Brexit process may affect the EU's future policies and governance. It discusses the challenges faced by the EU in the post-Brexit period and its adaptation strategies, focusing on the potential of the EU to overcome these challenges by analyzing solidarity and policy pursuits within the union.

Keywords: *United Kingdom, European Union, Brexit, European Union's Future.*

¹ İstanbul Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-7945-7892, E-posta: yunusemreozbek2007@gmail.com

GİRİŞ

AB, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasının barış, istikrar ve ekonomik bütünleşmesini sağlamak amacıyla karşılıklı bağımlılık temelinde kurduğu büyük bir siyasi ve ekonomik örgütlenmedir. Avrupa bütünleşme hareketlerine başlarda mesafeli duran Birleşik Krallık, 1957 yılında Roma Antlaşmaları ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) sonrasında AET'ye üye olma girişimlerinde bulunmuş fakat bu süreçte de üyelik başvuruları iki defa veto edilmiştir.

Birleşik Krallık, 1973 yılında elde ettiği AB üyeliğini, 2016 yılında gerçekleştirilen Brexit "British Exit" referandumuyla sonlandırmak istemiştir. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılışını temsil eden Brexit kararının alınması öncesinde Birleşik Krallık'ta AB'den çıkışın gerekliliğine dair kampanya süreçleri yaşanmış, AB'den ayrılma yanlıları ve AB'de kalma yanlıları olarak iki kamp oluşmuştur. 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandum sonucunda, %51,9 oy oranıyla Birleşik Krallık halkı AB'den ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Bu tarihten sonra, Birleşik Krallık ve AB arasında Brexit müzakereleri başlamış, ayrılış sonrası AB ile Birleşik Krallık ilişkilerinin nasıl olacağına dair görüşmeler yapılarak 31 Ocak 2020 itibariyle Birleşik Krallık AB'den ayrılmış, sonrasında 01 Şubat-31 Aralık 2020 tarihlerinde geçiş süreci yaşanmıştır (Walker, 2021, 06 January).

Bu makalede, Brexit sürecinin tarihsel arka planını incelemek ve Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının nedenlerini ve sonuçlarını ele almak, aynı zamanda AB'nin geleceğinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Brexit, AB tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve AB'nin geleceği üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Makalede ayrıca, Brexit sonrası AB geleceğinin nasıl şekilleneceği, Birleşik Krallık ile ilişkilerin nasıl devam edeceği, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılışı ile birlikte AB'nin söz konusu süreçten hangi boyutlarda etkileneceğinin anlaşılmasına yardımcı olunmaya çalışılmıştır.

1. Birleşik Krallık'ın AB'ye Katılışından Brexit'e Uzanan Tarihsel Süreç

Birleşik Krallık; İngiltere, Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler'den oluşmaktadır. Kuzey İrlanda, Birleşik Krallık'a 12 Mayıs 1921 tarihinde dahil olmuştur. 1920

yılında kabul edilen İrlanda Yasası (Government of Ireland Act), İrlanda Adası'nı iki ayrı hükümete bölmüştür: Birleşik Krallık'ta kalan Kuzey İrlanda ve bağımsız bir İrlanda Serbest Devleti (şu anki İrlanda Cumhuriyeti) olarak kurulan güney bölgesidir. Bu ayırım, İrlanda'nın tarihindeki bağımsızlık mücadeleleri ve etnik, dini ve siyasi farklılıkların sonucudur. Kuzey İrlanda'da çoğunluğu Protestan olan bir nüfus bulunurken, güney bölgeleri çoğunlukla Katoliklerin yaşadığı bir bölgedir (Cengiz & Kutlu, 2021, s. 367). Bu farklılıklar, Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'a dâhil edilmesi kararının alınmasında etkili olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım ortamından sonra Avrupa'da barışı hakim kılmak, savaşların önüne geçebilmek amacıyla Avrupa'nın ekonomik ve ticari sisteminin tekrar ayağa kalkabilmesine yönelik Avrupa'da bütünleşme hareketleri başlatılmıştır. Bu kapsamda 1950 yılında Schuman Planı ile öncelikli olarak Fransa ile Almanya arasında sorun teşkil eden Ruhr Bölgesi sorununun çözümü için yüksek bir otorite teşkil edilmesi planlanmıştır. Bu kapsamda 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) oluşturan Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg), İtalya, Batı Almanya ile Fransa Paris Antlaşması'nı imzalamıştır (Rittberger, 2001, s. 674). Söz konusu antlaşma 1952 yılında yürürlüğe girmiştir. Birleşik Krallık'ın AB'ye katılımı, AKÇT'nin kurulmasından sonra ilerleyen yıllarda bir dizi önemli dönemeçten geçtikten sonra gerçekleşmiştir.

AKÇT'nin kurulması, Avrupa bütünleşmesi bakımından önemli bir aşamadır. Ancak, Birleşik Krallık, bu aşamada AKÇT'ye katılmamıştır. Birleşik Krallık, II. Dünya Savaşı'nda zafer kazanan ve savaşın yıkımından çok fazla etkilenmeyen bir ada devletidir. Siyasi kültürü ve imparatorluk geçmişi, onu Avrupa'daki diğer ülkelerden ayırmaktadır. Dönemin şartlarına göre Birleşik Krallık, sürekli çatışma içinde olan ve zayıf gördüğü Avrupa uluslarıyla iş birliği yapmaktan imtina etmiştir (Samur, 2016, ss. 216-218). Söz konusu süreçte Birleşik Krallık'ın, bağımsız bir dış politika izlemek istemesi ve bütünleşme sürecine mesafeli bir tutum içinde olması, sürece olan tavrını ortaya koymuştur. AKÇT'ye mesafeli bir duruş sergileyen Birleşik Krallık, 1957 yılında imzalanan ve 1958 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşmaları ile oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurucu antlaşmalarına da katılmama kararı almıştır. Zamanın koşulları içinde Birleşik Krallık, bütünleşme adımlarının kendi

ekonomik ve stratejik çıkarlarına uygun olmadığını düşünerek hareket etmiş ve bağımsızlığını koruma arzusuyla politika ve stratejiler belirlemiştir.

Birleşik Krallık Hükümeti, söz konusu antlaşmalardaki birçok ulusal unsurun yanısıra, İngiliz Milletler Topluluğu ülkeleriyle olan bağlantılarının zarar görmesinden endişe duymuştur. Birleşik Krallık aynı zamanda, sterlinin merkezi bir para biriminin kullanılacağı “tek dünya ekonomik sistemi” politikasını izlemek istediğinden AET’ye katılmakta başlarda tereddüt etmiştir. Ancak AET Antlaşması’nın 1958 yılında yürürlüğe girmesi sonrasında kısa zaman içinde elde ettiği kayda değer başarı, Birleşik Krallık tarafından gözlenmiştir (Mor, 2010, s. 509). Bu süreci müteakip Birleşik Krallık, AET’ye alternatif olarak Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi olan EFTA’yı kurmuştur.

EFTA’nın kurulması, 1960 yılında Stockholm’de imzalanan bir antlaşma ile gerçekleşmiştir. EFTA, üye ülkelere ticaret liberalizasyonu sağlamayı amaçlamıştır. EFTA’nın kurucu üyeleri arasında bulunan ve halen o dönemde AB üyesi olmayan; Birleşik Krallık, Norveç, İsviçre, Portekiz, İsveç, Avusturya ve Danimarka gibi ülkeler vardır (Sholom, 2020). İzlanda, 1970 yılında EFTA’ya dahil olmuş, 1973 yılında Danimarka ve Birleşik Krallık, EFTA’dan ayrılarak Avrupa Topluluğu’na katılmışlardır. 1986 yılına gelindiğinde Finlandiya ve 1991 yılında Lihtenştayn EFTA’ya üye olmuşlardır. Zaman içinde EFTA üyeliğinden ayrılışlar yaşanmıştır. 2023 yılı sonu itibarıyla Norveç, İsviçre, İzlanda ve Lihtenştayn EFTA üyeliklerini devam ettirmektedirler.

1961 yılında Birleşik Krallık, Avrupa bütünleşmesine dahil olmak için ilk başvurusunu yapmıştır. Birleşik Krallık’ın AET üyelik başvurusu 1963 yılında Fransa lideri Charles De Gaulle tarafından veto edilmiştir (Dinan, 2008, s. 137). Sonrasında Birleşik Krallık, AET’ye üyelik konusunda tekrar başvuruda bulunmuş ancak bu başvurusu da 1967 yılında Fransa lideri De Gaulle tarafından ikinci defa veto edilmiştir. Bu dönem, Birleşik Krallık’ın Avrupa ile olan ilişkilerinde bir belirsizlik dönemine işaret etmektedir. 1969 yılında De Gaulle’in istifasının ardından dönemin AB’sini temsil eden Avrupa Topluluğu ile Birleşik Krallık tarafları üyelik müzakerelerine tekrar başlamıştır. Müzakereler neticesinde 1973 yılında Birleşik Krallık, İrlanda ve Danimarka Avrupa Topluluğu’na üye olmuştur

(Çağlar & Erkan, 2022, s. 871). 1973 yılında Ortadoğu’da Arap-İsrail savaşı sonrası yaşanan petrol krizinde, Arap üreticilerin petrol fiyatlarında yapmış olduğu fiyat artışları Avrupa Topluluğu üye ülke ekonomilerini ciddi olarak etkilemiştir (Dinan, 2008, s. 188).

Birleşik Krallık’ın Avrupa Topluluğu üyeliğinin devam etmesi yada sona ermesi için 1975 yılında Birleşik Krallık Başbakanı Harold Wilson konuyu referanduma götürmüştür. Neticede, %67 oranında Topluluk’ta kalma yönünde irade ortaya çıkmıştır (Dinan, 2008, ss. 200-201). 1979 yılına gelindiğinde Margaret Thatcher liderliğinde Muhafazakar Parti iktidara gelmiştir. Thatcher ortak para kullanımına ve gücün AT kurumlarında temerküz etmesi politikasına karşı çıkmış, sonrasında 1990 yılında Thatcher partisi içindeki AB yanlıları tarafından istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Thatcher sonrası görevi devralan John Major, Topluluk politikalarını içselleştiren bir tutum içinde bulunarak Thatcher’in aksi istikametinde bir politika izlemiştir (Heppell, 2007, ss. 485-486).

1992 yılında Maastricht Antlaşması imzalanmış, 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Maastricht Antlaşması ile birlikte Avrupa Topluluğu yerine “Avrupa Birliği” kavramı kullanılmaya başlanmıştır (European Union, 1992). Söz konusu antlaşma ile Birleşik Krallık, antlaşmanın para birliğini öngören düzenlemesinin dışında bırakılmıştır (Soytürk, 2017, s. 78). 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması’nın 1999 yılında yürürlüğe girmesi ile Schengen Alanı AB çapına yayılmış ve Birleşik Krallık özel bir protokolle bu alanın dışında bırakılmıştır. 2004 yılında dönemin İngiltere Başbakanı Tony Blair, AB Anayasası’nı referanduma götürme sözü vermiştir. 2012 yılına gelindiğinde ise düşünce kuruluşu British Influence Başkanı Peter Wilding’in “Brexit” kelimesini ilk defa kullanmasıyla, kavram literatüre girmiştir (Wilding, 2012). 2013 yılında dönemin Muhafazakâr Parti lideri David Cameron seçim yatırımı olarak Birleşik Krallık halkına AB’den çıkış için referanduma gitme sözü vermiş (Hunt, 2013), sonrasında ise 2015 Mayıs ayında gerçekleşen genel seçimleri 330 milletvekili elde ederek kazanmıştır.

Cameron’un Birleşik Krallık’ın AB’den ayrılmasını referanduma götürme taahhüdü aslında iç siyasetten kaynaklı alınmış bir karardır. Cameron, AB’den ayrılmak isteyen Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi’nin (UKIP) anketlerdeki oy oranının

yükselişi nedeniyle sağ seçmenleri kendi safına çekebilmek için 2015 seçimlerinde tekrar seçildiği takdirde Birleşik Krallık'ın AB üyeliğini referanduma götürmeyi vaatmiştir. Cameron, AB ile yapmış olduğu pazarlıklarda; Birleşik Krallık'ın egemenliği, ekonomisi, göç ve göçmen sorunu ve rekabet politikası ile ilgili dört konuda anlaşma sağladığını ve AB'den yeterli tavizi aldığını beyan etmiştir (Smith, 2018). Mayıs 2015 tarihinde seçimleri kazanarak iktidara gelen Muhafazakar Parti lideri Cameron, seçim sürecinde vermiş olduğu referandum sözünü tutmuş ancak kampanya sürecinde liderliğini yaptığı Muhafazakar Parti ile birlikte AB'de kalmak doğrultusunda kampanya yürütmüştür.

Cameron iktidarı, 23 Haziran 2016 tarihinde Brexit referandumunu gerçekleştirmiştir. Birleşik Krallık, referandum ile halkına AB'den ayrılma ve AB'de kalma şeklinde iki seçenek sunmuştur. Referandum sorusu Birleşik Krallık'ın AB üyeliğinin devam edip etmeyeceği şeklinde belirlenmiştir. Bu soru, Birleşik Krallık'ın AB ile olan ilişkilerinin geleceği açısından önemli bir karar anlamına gelmekteydi. Referandum sonucunda halkın %51,9'u Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması yönünde oy kullanırken, geriye kalan %48,1'lik kesim ise AB'de kalma yönünde oy kullanmıştır (BBC News, 2016, 24 June). Kuzey İrlanda ve İskoçya'nın çoğunluğunun AB'de kalmak yönünde oy kullandığı; İngiltere ve Galler'in çoğunluğunun, özellikle orta sınıftan ekonomik durumu kötüye giden vatandaşların AB'den ayrılma yönünde oy kullandığı anket çalışmalarında görülmüş ve sonuç olarak Birleşik Krallık vatandaşları iradesinin AB'den ayrılmak istikametinde olduğu yapılan referandum sonucu ile tespit edilmiştir (Antonucci, Horvath & Krouwel, 2017).

Siyasi populizm ile hareket eden, 2015 yılında iktidara gelirken Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması için referandum vaat eden Cameron, referandum sonuçlarının çoğunluğunu oluşturan oyların AB'den ayrılma istikametinde olacağını tahayyül edememiştir. Cameron, referandum sonuçlarının AB'den ayrılma yönünde oy çokluğu oluşturduğunu görünce başbakanlık görevinden istifa etmiş, yerine 2016 Temmuz ayında Theresa May göreve gelmiştir (Oliver, 2017, ss. 4-5).

29 Mart 2017 tarihinde Theresa May liderliğinde, AB ve Birleşik Krallık arasındaki ilişkilerin yeniden şekillendirilmesi amacıyla başlayan Brexit müzakereleriyle

(Brexit, 2019, 31 January); AB'den ayrılma koşulları, gelecekteki ticaret ilişkileri, İrlanda sınırı ve vatandaş hakları gibi temel konularda anlaşmaya varılmaya çalışılmıştır. AB'den ayrılmak için Birleşik Krallık, AB'nin Lizbon Antlaşması'nın 50. maddesini harekete geçirmiştir. 2019 yılında Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasını başlatacak iki yıllık geri sayım süreci resmen başlamış, aynı yıl AB tarafından alınan kararla Brexit tarihi ertelenmiştir. Söz konusu müzakere süreci, birçok aşamadan geçmiş ve belirli zamanlarda çıkmazlara girmiştir. Tarafların farklı beklentileri ve çıkarları, müzakerelerin ilerlemesini engellemiştir. Özellikle İrlanda sınırı meselesi, müzakerelerin en zorlu konularından biri olarak öne çıkmış ve Birleşik Krallık, 31 Ocak 2020 tarihinde AB'den kesin olarak ayrılmıştır.

2. Brexit'in Nedenleri

Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma kararı almasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bu faktörler arasında, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel nedenler yer almaktadır. Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron tarafından, 2013 yılında AB'nin rekabet gücünü artırması için çeşitli adımlar atması gerektiği, adaleti ön plana alan, hesap verebilir nitelikte ve daha esnek bir sisteme kavuşması için yeniden yapılandırılması gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir (Gov.UK, 2013). Aynı zamanda Brexit öncesinde Avrupa'da yaşanan ekonomik dalgalanmaların ve küresel ekonomik değişimlerin Birleşik Krallık üzerinde oluşturduğu etkilerin siyasiler ve halk nazarında olumsuz olarak karşılanması, Brexit savunucularının sürekli vurguladığı egemenlik ve kontrol isteği, AB üyeliğinin Birleşik Krallık'ın iç işlerine müdahale niteliğinde algılanması, göçmenlerin işgücü alanına olumsuz etkileri, AB üyeliğinin Birleşik Krallık'ın geleneksel yapısına aykırı olduğunu iddia eden ciddi bir kesimin medya aracılığıyla bu konuyu sürekli vurgulamaları ve populizm içerikli siyasi söylem ve beyanlar, Brexit'in gerçekleşmesindeki esas nedenleri oluşturmuştur.

2.1. Birleşik Krallık'ın Brexit Kararının Siyasi Nedenleri

Brexit kampanyasının merkezinde göç ve göçmen sorunu yer almaktadır. Brexit savunucuları, AB üyeliğinin getirdiği serbest dolaşım hakkının, göçmen sayısının kontrol altında tutulmasını zorlaştırdığı tezini savunmaktadırlar (Menon vd., 2020,

s. 14). Brexit savunucularının, AB üyeliğinin Birleşik Krallık'ın egemenliğini sınırladığı ve kendi kararlarını almasını engellediğini düşünmeleri, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması yönünde söz konusu kıstasın propaganda malzemesi olmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Birleşik Krallık, AB üyeliği sürecinde bir dizi reform talebinde bulunduğunu ancak bu taleplerin yeterince karşılanmadığını beyan etmiştir. Muhafazakâr Parti içindeki bölünmeler ve İşçi Partisi içindeki belirsizliklerin, siyasi partilerin Brexit tutumlarını etkilemesine ve siyasi populizmin artmasına neden olmuştur. Söz konusu süreçte, parti içi çekişmeler ve lider değişimleri, referandum sonuçlarına etki ederek Brexit sürecini şekillendiren önemli bir faktör olmuştur.

2.2. Birleşik Krallık'ın Brexit Kararının Ekonomik Nedenleri

AB üyeliğinin Birleşik Krallık'ın ekonomi politikalarını bağımsız olarak belirleme yeteneğini sınırladığı tezini ileri süren Brexit yanlıları, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılarak kendi ekonomi ve ticaret politikalarını belirlemesinin Birleşik Krallık'ın küresel menfaatleri bakımından daha uygun olacağını iddia etmektedirler. Birleşik Krallık'ın küresel pazarlara erişiminin kendi egemenliği dahilinde olması, egemen bir devlet olarak kendi anlaşmalarını yapma özgürlüğü kazanmasının ekonomik karar alma süreçleri üzerinde daha fazla kontrol sağlayacağı düşüncesi ve AB içindeki serbest dolaşımın, işgücü piyasasındaki dalgalanmalara ve ücret baskılarına neden olduğuna dair endişeler Brexit kararının alınmasında öne çıkan tezlerdir. Aynı zamanda Brexit kararının alınmasını savunanlar, AB üyeliği sürecinde yaşanan ekonomik değişimlerin, özellikle de gelir eşitsizliği artışının toplumda ekonomik adaletsizlik hissi yarattığı (Romei, 2016, 30 June), halk nezdinde hoşnutsuzluğa sebebiyet verdiğini ileri sürmüşlerdir. Bunların dışında ekonomik olarak önemli bir diğer konu ise, AB üyelik sürecinde Birleşik Krallık'ın AB bütçesine yapmış olduğu finansal katkılar ve bu katkıların karşılığında elde ettiği kazanımların ekonomik kayıplarına oranla daha düşük olduğu değerlendirmesi, Brexit kararının alınmasında önemli bir etken olmuştur.

2.3. Birleşik Krallık'ın Brexit Kararının Sosyal ve Kültürel Nedenleri

Birleşik Krallık içindeki Brexit savunucuları, AB üyeliği süresince Birleşik Krallık'ın ulusal kimliğinin ve kültürel bağımsızlığının tehdit altında olduğunu düşünmüşlerdir. Brexit kampanyasının merkezinde yer alan göç ve göçmen sorununda; serbest dolaşımın, göç ve göçmen akışlarını kontrol altında tutmayı zorlaştırdığı, göçmen sorununun Birleşik Krallık'ın kültürel, demografik ve sosyal yapısını derinden etkilediği, AB vatandaşları ve diğer göçmenlerin Birleşik Krallık ülkelerine serbest dolaşım ile yerleştikleri ve toplumun dinamiklerini derinden sarstığı tezleri öne sürülmüştür. Ayrıca Birleşik Krallık içinde görece varlıklı olan kesimin referandumda AB'de kalma yönünde oy kullanmaya meyilli olduğu, ekonomik durumu kötü olan kesimin ise ayrılma yönünde oy kullanmaya meyilli olduğu gözlenmiştir (Gidron & Hall, 2017, s. 1). Birleşik Krallık dışındaki diğer AB üyelerinde yaşanan ekonomik sorunların giderilmesi için aktarılan finansal kaynakların da Birleşik Krallık halkının kişi başına düşen gelirini azalttığı vurgulanmış, gelir eşitsizliği ve sosyal adaletsizlik kavramlarının sorgulanmasına ve AB'nin sosyal adalet politikalarının yerel ekonomiyi olumsuz etkilediği düşüncelerinin oluşmasına neden olmuştur.

3. Brexit Kampanya Süreci

Brexit kampanya süreci, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması için 2016 yılında yapılan referandum öncesinde ve sonrasında yürütülen siyasi ve toplumsal bir hareket olarak kabul edilmektedir. Kampanya süreci, hem AB'den ayrılmak hem de AB'de kalmak isteyen tarafların argümanlarını, stratejilerini, taktiklerini ve sürece olan etkilerini içermektedir.

Referandum kampanyası, iki temel kamp arasında gerçekleşmiştir. AB'de kalma yönünde kampanya yürüten "İngiltere Birlikte Daha Güçlü (Stronger In)" kampı, AB'nin ekonomik faydalarını, güvenlik ve demokrasi gibi unsurlarını vurgulayan kesimi oluşturmaktadır. Diğer kampanya yürüten kamp ise AB'den ayrılma yönünde hareket eden "İngiltere'nin İradesi (Vote Leave)" kampıdır (McMahon, 2016). Birleşik Krallık'tan ayrılmayı savunan ikinci kampın temel argümanları;

göçmenlik, AB'nin demokratik yapısındaki eksiklikler ve Birleşik Krallık'ın siyasi ve ekonomik bağımsızlığı gibi konulara vurgu olmuştur.

Kampanya döneminde, iki kamp da çeşitli propaganda yöntemleri kullanmıştır. AB'de kalma yönündeki kampanya, AB'nin ekonomik faydaları ve güvenlik gibi konularını vurgulamış, ekonomik uzmanların ve güvenlik uzmanlarının görüşlerine yer vermiştir. Kampanya, AB'nin Birleşik Krallık'ın ekonomisini güçlendirdiği, güvenliğini sağladığı ve demokratik değerlerini desteklediği mesajını vermiştir. AB'den ayrılma yönündeki kampanyada ise ağırlıklı olarak göç ve göçmenlik sorunlarının oluşturduğu olumsuz siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkilere değinilmiş, AB'nin demokratik yapısındaki eksiklikleri gündeme getirmek suretiyle, medya aracılığıyla ve gösterilerle konuyu sürekli gündemde tutma propagandaları yapılmış, AB'ye ayrılan bütçe ile orantılı olarak gelir elde edilmediği (Çağlar & Erkan, 2022, s. 874), bütçenin Birleşik Krallık için aşırı bir yük getirdiği, buraya ayrılan bütçenin ekonomik kalkınma için ayrılması gerektiği tezi savunulmuş, AB'de kalmanın Birleşik Krallık'ın geleneklerini, sosyal ve kültürel dinamiklerini temelden sarstığına dair topluma duygusal ve ideolojik mesajlar verilmiştir.

Brexit kampanyası, Birleşik Krallık'ın siyasi partilerinin yanı sıra, sivil toplum örgütleri ve iş dünyası temsilcilerinin de katılımıyla yürütülmüştür. Referandum kararının verilmesinde, kampanya süreci önemli bir rol oynamıştır. Kampanya döneminde, AB'de kalmak ve AB'den ayrılmak yönünde iki temel kamp arasında yoğun bir rekabet yaşanmıştır.

Brexit kampanya süreci, Başbakan David Cameron'un 2013 yılında yapmış olduğu konuşmasında, 2015 seçimlerinde AB üyeliğini referanduma götürme sözü vermesiyle başlamıştır (Topaloğlu, 2018, s. 348). Daha sonra Cameron'un AB ile yapmış olduğu görüşmeler neticesinde AB'den bazı tavizler aldığını ilan etmesi ve sonrasında liderlik ettiği Muhafazakâr Parti ve AB'de kalmaya destek sağlayan İşçi Partisi ve Liberal Demokrat Parti ile birlikte, AB'de kalmak yönünde birlikte kampanya yürütmüşlerdir. Birleşik Krallık'ın bağımsızlık yanlısı partilerinden Ulusal Muhafazakâr Parti ve UKIP ise AB'den ayrılmak yönünde kampanya

yürütmüştür (Morillas, 2017, s. 57). UKIP eski lideri Nigel Farage, AB'den ayrılmak için kampanyanın liderliğini üstlenmiştir.

Brexit kampanyası aynı zamanda, Birleşik Krallık'taki sivil toplum örgütleri, medya kuruluşları, akademisyenler, ünlüler ve iş dünyasının önemli temsilcilerinin katılımıyla da yürütülmüştür. Sivil toplum örgütleri, medya kuruluşları, akademisyenler, ünlüler ve işveren temsilcileri de yine AB'de kalma yanlısı olanlar ve AB'den ayrılma yanlısı olanlar şeklinde iki kampa ayrılmıştır.

Brexit kampanya süreci bunlara ilaveten; ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve psikolojik faktörlerin etkisi altında yürütülmüştür. "Vote leave" kampanyası, AB'nin Birleşik Krallık'ın egemenliğini, demokrasisini, güvenliğini ve refahını tehdit ettiğini, AB'den ayrılarak bağımsız ve küresel bir güç olunabileceğini savunmuştur. "Stronger In" kampanyası ise, AB'nin Birleşik Krallık'ın barış, istikrar, işbirliği fırsatları sağladığını, AB'den ayrılmanın büyük bir risk ve belirsizlik yaratacağını savunmuştur. Brexit kampanya süreci, referandum gününe kadar süren anketlerde başa baş bir yarış olduğunu göstermiş ve nihayetinde referandumda, halkın %51,9'u AB'den ayrılma, %48,1'i ise AB'de kalma yönünde oy kullanmıştır.

4. Birleşik Krallık ile Avrupa Birliği Arasındaki Brexit Müzakere Süreci

23 Haziran 2016 tarihinde yapılan Brexit referandumunda, Birleşik Krallık halkının %51,9'unun AB üyeliğinden ayrılma yönünde oy kullanması neticesinde, AB'de kalma yönünde referandum kampanya süreci yürüten Başbakan Cameron görevinden istifa etmiş ve yerine Theresa May gelmiştir. Theresa May, AB'den ayrılış koşullarının yerine getirilmesi istikametinde bir plan hazırlayarak ayrılış koşullarını belirlemeye çalışmıştır.

Bu kapsamda 29 Mart 2017 tarihinde Theresa May yönetimindeki Birleşik Krallık, 2007 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nın 50. maddesinin devreye girmesi ve Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılış işlemlerinin başlatılması amacıyla AB Konseyi'ne başvurmuştur (Schnapper, 2020, s. 1). Lizbon Antlaşması'nın 50. maddesinde:

“Her üye devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlik’ten ayrılmaya karar verebilir. Ayrılma kararı alan üye devlet, niyetini Avrupa Birliği Zirvesi’ne bildirir. Birlik, söz konusu devletle, Avrupa Birliği Zirvesi tarafından belirlenen yönlendirici ilkeler ışığında, bu devletin Birlik ile gelecekteki ilişkisinin çerçevesini dikkate alarak, ayrılmaya ilişkin kuralları belirleyen bir anlaşmayı müzakere eder ve akdeder. Anlaşmalar’ın ilgili üye devlete uygulanması, ayrılma anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte, bunun gerçekleşmemesi halinde, Avrupa Birliği Zirvesi oybirliğiyle ve ilgili üye devletle mutabık kalarak süreyi uzatmadığı takdirde, 2. paragrafta belirtilen bildirimden iki yıl sonra sona erer.” (European Union, 2007).

Lizbon Antlaşması’nda AB’den ayrılmak isteyen üye devletin yapması gereken hususlar belirlenmiş, söz konusu madde, Birleşik Krallık’ın AB’den ayrılma sürecini resmen başlatmıştır:

Birleşik Krallık ve AB arasında zorlu ve uzun süren müzakereler sonucunda 2018 yılının Kasım ayında AB’den ayrılma anlaşması hususunda mutabakata varılmıştır. Ancak, Theresa May’in 29 Mart 2019 tarihine kadar söz konusu ayrılma anlaşmasını Birleşik Krallık parlamentosundan geçirememesi nedeniyle Theresa May, 2019 yılında başbakanlık görevinden istifa etmiştir (Schnapper, 2020). Theresa May’den Brexit sürecini devralan Boris Johnson, ayrılış anlaşmasında bazı değişiklikler yaparak anlaşmayı Birleşik Krallık parlamentosuna onaylatmayı başarmıştır. 31 Ocak 2020 tarihi itibarıyla Birleşik Krallık AB’den resmen ayrılmıştır. Brexit sonrası süreç şartlarını belirlemek için Birleşik Krallık, AB ile uzlaşmaya vararak 30 Aralık 2020 tarihinde Ticaret ve İşbirliği Anlaşması (Trade and Cooperation Agreement) imzalamıştır. Anlaşma 01 Ocak 2021 tarihi itibarıyla geçici olarak uygulanmış ve 01 Mayıs 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ticaret ve İşbirliği Anlaşması, AB ve Birleşik Krallık arasındaki ticaret, güvenlik, ulaştırma, enerji, balıkçılık, iklim değişikliği, veri koruma, sosyal güvenlik ve diğer konularda yeni kurallar ve iş birliği mekanizmaları oluşturmaktadır. Anlaşma, AB ve Birleşik Krallık arasında gümrük vergisi ve kota olmadan ticaret yapılmasına olanak tanımakta, ancak her iki tarafın da gümrük kontrolleri, standart uyumu, sınır belgeleri ve diğer düzenlemelere uymasını şart koşmaktadır. Anlaşma sonrasında Birleşik Krallık ve AB’den yapılan açıklamalara göre hacmi 740 milyar avronun üzerinde olan karşılıklı ticaret; gümrüksüz, kesintisiz ve kotasız şekilde devamının teminat altına alındığı vurgulanmıştır (Euronews, 2021). Anlaşma ayrıca, AB ve

Birleşik Krallık arasındaki siyasi ve ekonomik bağların kopmasını engellemek ve ortak değerleri ve çıkarları korumak için bir çerçeve sunmaktadır (European Commission, 2021). Bu antlaşma, AB ile Birleşik Krallık arasındaki 47 yıllık ortaklığa son vermiş ve Birleşik Krallık'ın kendi kaderini tayin etmesinin önünü açmıştır.

5. Brexit Kararının Birleşik Krallık Üzerine Etkileri

Brexit, Birleşik Krallık'ın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Siyasi olarak, Birleşik Krallık'ın AB ile olan ilişkileri önemli ölçüde değişim yaşamıştır. Ekonomik alanda Birleşik Krallık, AB ile olan ticaret anlaşmalarını yeniden müzakere etmek zorunda kalmıştır. Sosyal ve kültürel olarak ise, Birleşik Krallık'ta toplumsal kimlik, aidiyet, değerler, kültürel çeşitlilik, eğitim, araştırma ve bilim üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Brexit, halkı AB'ye karşı veya lehine olmak şeklinde ikiye bölerek Birleşik Krallık içinde kutuplaşmaya neden olmuştur.

5.1. Brexit'in Siyasi Etkileri

Brexit kararı sonrası Birleşik Krallık, AB'den siyaseten de ayrılarak bağımsız politikalar uygulamayı tercih etmiştir. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması, AB ile olan siyasi iş birliği ve etkileşimini zayıflatmıştır. Brexit, Birleşik Krallık'ın AB'nin ortak dış politika, güvenlik ve savunma politikalarına katılımını sona erdirmiştir. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma kararının Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) üzerindeki etkilerine dair yapılan değerlendirmeler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Ayrılık kararının hem AB hem de Birleşik Krallık için olumsuz sonuçlara yol açacağı değerlendirilmektedir (Gözkaman, 2017, s. 358). Brexit aynı zamanda, Birleşik Krallık'ın AB kurumlarındaki temsil edilmesini ve karar alınmasındaki söz hakkının da ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Brexit, Birleşik Krallık'ın küresel siyasetteki pozisyonunu ve rolünü de etkilemiştir. Bu etki, Birleşik Krallık'ın büyük bir siyasi ve ekonomik blok olan AB'den ayrılması anlamına gelmekte ve bu durum, ülkenin küresel siyasi etkinliğinde ve nüfuzunda bir azalmaya neden olmuştur. Brexit, Birleşik Krallık'ın diğer ülkeler ve

uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerini yeniden tanımlama ihtiyacını ortaya çıkarmış, Birleşik Krallık'ın ABD, Çin, Hindistan, Avustralya, Kanada, Japonya, Türkiye gibi önemli ülkelerle yeni ticaret ve işbirliği anlaşmaları yapma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Ayrıca Birleşik Krallık'ın NATO, BM, Dünya Ticaret Örgütü, İngiliz Milletler Topluluğu gibi uluslararası kuruluşlardaki rolünü ve katkısını gözden geçirme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

5.2. Brexit'in Ekonomi Üzerine Etkileri

Brexit'in Birleşik Krallık ekonomisi üzerindeki etkileri, çeşitli boyutlarda ve derecelerde gözlenmiştir. Genel olarak, Brexit'in ekonomiye zarar verdiği konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır (Portes, 2023). Ancak, etkinin büyüklüğü, mekanizması ve sürekliliği konusunda belirsizlikler ve tartışmalar devam etmektedir. Brexit'in ekonomiye etkileri; ticaret, göç ve yatırım olmak üzere üç ana boyutta incelenebilir. Ticari boyutta Brexit, Birleşik Krallık'ın en büyük ticaret ortağı olan AB ile ticaretini zorlaştırmaktadır. Gümrük kontrolleri, standart uyumu ve sınır belgeleri gibi tarife dışı engeller artmış, bu da ticaret maliyetlerini, zaman kayıplarını ve belirsizlikleri artırmıştır. Brexit sonrası Birleşik Krallık üzerine yapılan akademik çalışmalara bakıldığında, Brexit'in ticaret üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu tespit edilmiştir (Du, Satoglu & Shepotylo, 2023, s. 3). Brexit'in etkilerinin hissedildiği bir diğer alan ise göç ve göçmen konularıyla ilgilidir. Brexit, Birleşik Krallık'ın AB vatandaşlarına yönelik serbest dolaşımı sona erdirmiştir. Göç üzerindeki etkinin, ticaret üzerindeki etkiye nazaran daha olumlu olduğu gözlenmiştir. Brexit sonrası Birleşik Krallık'ta ekonomiye etki eden diğer önemli etki ise yatırımlar boyutudur. Brexit, Birleşik Krallık'ın AB'nin tek pazarından ve gümrük birliğinden ayrılması anlamına gelmektedir. Brexit sonrası süreç, Birleşik Krallık'ın AB'ye olan doğrudan yabancı yatırımlarını ve AB'den gelen doğrudan yatırımları olumsuz olarak etkilemiştir.

5.3. Brexit'in Sosyal ve Kültürel Alanda Oluşturduğu Etkiler

Brexit, Birleşik Krallık'ta toplumsal kimlik, aidiyet ve değerler üzerinde derinlemesine etkiler yaratmıştır. Brexit referandumu, AB'ye olan tutumları bakımından Birleşik Krallık halkını ikiye bölmüş, bu da bireylerin kendilerini

İngiliz, İskoç, Gallerli, Kuzey İrlandalı veya Avrupalı olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Bryant, 2010, s. 252). Bu durum, toplumsal bütünlük ve uyumsal zorluklara kapı aralamış, kutuplaşma ve ayrışma eğilimlerini artırmıştır. Ayrıca, AB vatandaşlarının serbestçe seyahat edebilme yeteneğinin kısıtlanması, ülkenin kültürel çeşitliliğinin homojenleşmesi yönünde etkileri olmuştur. Ayrıca, AB'nin kültürel programlarına ve fonlarına erişimde yaşanan kısıtlamalar, kültürel ve sanatsal işbirliği ve değişim olanaklarını sınırlamıştır.

Eğitim, araştırma ve bilim alanında da Brexit çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Birleşik Krallık'ın AB'nin eğitim, araştırma ve bilim programlarına katılımı üzerinde etkisi olmuştur. Erasmus+ gibi öğrenci ve akademisyen değişim programlarına devam edip etmeme konusunda yaşanan belirsizlikler, eğitimde uluslararası işbirliğinin sektöre uğraması ihtimalini ortaya çıkarmıştır.

6. Brexit Sonrası Avrupa Birliği'nin Geleceği Üzerine

Avrupa Birliği, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinin karşılıklı bağımlılık temelinde hareket etmelerini sağlamış, Avrupa'da tekrar bir savaşın yaşanmaması için oluşturulan ekonomik ve ticari bir örgüt niteliğinde, bütünleşme ve birlik projesi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, Birleşik Krallık'ın Brexit kararı, AB'nin geleceği konusunda yeni sorular ve tartışmaları gündeme getirmiştir.

Brexit, AB içindeki siyasi dengeleri temelinden etkilemiş ve kurumların işleyişinin sorgulanmasına neden olmuştur. AB, Birleşik Krallık'ın ayrılması sonucunda kendi iç dinamiklerini yeniden değerlendirmek zorunda kalmıştır. AB'nin siyasi geleceğinin, daha fazla bütünleşme mi yoksa daha esnek bir birliktelik mi sağlayacağı merak edilen bir soru olmuştur. Söz konusu ikilem, AB'nin siyasi ve kurumsal yapısının evrimini belirleyen temel bir sorundur.

Brexit, AB'nin ticaret politikalarını ve dış ilişkiler stratejisini yeniden düşünme ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. AB, Birleşik Krallık ile olan ekonomik ilişkilerini sürdürmeye odaklanırken, aynı zamanda küresel ticaret platformunda rekabet gücünü artırmak amacıyla yeni stratejiler geliştirmek durumundadır. Brexit kararı, AB'nin güvenlik ve savunma politikalarını da etkilemiştir. AB, askeri kapasitesini

güçlendirme ve ortak savunma stratejileri oluşturma konusunda yeni adımlar atmaktadır. AB, Birleşik Krallık ile kuracağı yeni güvenlik ilişkisini, AB'nin Norveç ile olan güvenlik ortaklığına benzer bir şekilde dizayn edebilir (Svendsen, 2021, ss. 529-530). Norveç, AB üyesi olmadığı halde AB ile güvenlik ve savunma alanlarında en fazla ikili anlaşma yapan üçüncü ülkedir. AB, Birleşik Krallık ile olan güvenlik ve savunma alanındaki iş birliğinde farklı bir düşünceyle hareket ederek Birleşik Krallık ile yollarını tamamen de ayırabilir. Brexit sonrasında zihinlerde yer alan en önemli güvenlik ve savunma politika sorularından biri, Avrupa politikasında gündeme gelen “AB ordusu” düşüncesinin nasıl bir geleceğinin olacağı sorusu olmuştur (Cunha, 2020). Söz konusu süreç en çok da AB üyesi ülkeler içindeki Atlantikçi ve Avrupalı tarafların gündeminde yer alarak uzun süre tartışılmaya devam edilecektir.

Birleşik Krallık'ın referandum kampanya sürecinde AB'den ayrılma yönünde kampanya yürüten kesimin propaganda malzemesi olarak sunduğu, AB'nin demokratik yapısına yönelttiği eleştirilere karşın AB içinde demokratik meşruiyet ve halk katılımı konuları beraberinde birtakım sorular getirmiştir. Söz konusu eleştirilere yönelik AB'nin gelecekteki demokratik modeli, halkın daha etkili bir şekilde temsil edilmesini sağlayan ve AB kararlarının daha geniş bir halk kesimi tarafından kabul edilmesini güvence altına alan bir model etrafında şekilleneceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

“Brexit ve Avrupa Birliği'nin Geleceği” makalesinde; Brexit sürecinin AB üzerindeki etkileri ve AB'nin geleceği konusundaki önemli sorunlar ele alınmıştır. Brexit, AB'nin tarihinde önemli bir dönemeç olmuş ve birlik içindeki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklere derinlemesine etki etmiştir.

Siyasi olarak Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması, AB içindeki dengeleri değiştirmiş ve birlik, egemenlik ve bütünleşme konularında yeni bir değerlendirme sürecine girilmiştir. Bu, AB'nin siyasi yapılanmasında meydana gelen evrime ve üye ülkeler arasındaki ilişkilere yeni bir boyut getirmiştir. Ekonomik açıdan Brexit, ticari ilişkilerde ve ekonomik bütünleşmede belirgin değişikliklere neden olmuştur.

AB, Birleşik Krallık ile olan ticaretini yeniden düzenlerken, küresel ticaret alanında rekabet avantajını sürdürebilme stratejileri geliştirmek durumunda kalmıştır. Sosyal ve kültürel boyutta Brexit, AB içindeki toplumsal aidiyeti ve kültürel çeşitliliği etkilemiş, Birleşik Krallık içinde toplumsal kutuplaşmalara sebep olmuştur. Aynı zamanda AB'nin kültürel programlarına ve iş birliğine kısıtlamalar getirilmiş, bu da kültürel alanda bir dönüşüme işaret etmiştir.

Gelecekte, AB'nin karşılaştığı bu zorluklarla başa çıkabilmesi için stratejik ve etkili bir şekilde evrilebilmesi önemlidir. AB, siyasi bütünleşmeyi güçlendirirken, küresel ekonomik değişimlere ayak uydurmalı ve demokratik meşruiyeti artırmalıdır. Sonuç olarak Brexit sonrası AB'nin geleceği, AB'nin karşılaştığı çeşitli zorluklar ve bu zorluklara yönelik alınacak stratejilerle şekillenecektir. AB'nin, hem iç hem de dış dinamiklere uyum sağlayarak, bütünleşmesini sürdürmek ve küresel düzeyde etkili bir aktör olarak varlığını devam ettirmek amacıyla yeniden yapılanma süreci içinde olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Antonucci, L., Horvath, L. G., & Krouwel, A. P. M. (2017). Brexit was not the voice of the working class nor of the uneducated-it was of the squeezed middle. LSE Blog: LSE. Erişim adresi: <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/brexit-and-the-squeezed-middle/>
- BBC News. (2016, 24 June). EU Referendum. Erişim adresi: https://www.bbc.co.uk/news/politics/eu_referendum/results
- Brexit. (2019, 31 January). Brexit. All you need to know about The UK leaving The EU. Part 1. Erişim adresi: <https://www.brexit.com/brexit-all-you-need-to-know-about-the-uk-leaving-the-eu-part-1/>
- Bryant, C. G. A. (2010). English identities and interests and the governance of Britain. *Parliamentary Affairs*, 63(2), 250–265.
- Cengiz, Ç. & Kutlu, E. (2021). İrlanda Sorunu'nun tarihsel kökleri ve Brexit sonrası İrlanda Sorunu: Birleşik bir krallık mı, birleşik bir İrlanda mı?, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(44), 365-383.
- Cunha, A. (2020). Post-Brexit EU defence policy: Is Germany leading towards a European army? *E-International Relations*. Erişim adresi: <https://www.e-ir.info/pdf/85911>
- Çağlar, Hekimoğlu, K., & Erkan, S. (2022). Avrupa bütünleşmesinde Birleşik Krallık: Brexit referandumunu ve ayrılma süreci. *Manas Journal of Social Studies*, 11(2), 870-883.
- Dinan, D. (2008). Avrupa Birliği tarihi. (H. Akay, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Du, J., Satoglu, E. B. & Shepotylo, O. (2023). How did Brexit affect UK trade?. *Contemporary Social Science*, 1-18. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/21582041.2023.2192043>.
- Euronews. (2021, 01 Ocak). AB ve Birleşik Krallık arasında yürürlüğe giren ticaret anlaşması ilişkileri nasıl şekillendirecek?

- Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2021/01/01/ticaret-anlasmas-ab-ile-birlesik-krall-k-iliskileri-ni-nas-l-sekillendirecek>
- European Union. (1992). Treaty on European Union.
Erişim adresi: https://eur-lex.europa.eu/legal_content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT
- European Union. (2007). Treaty of Lisbon amending the treaty on European Union and the treaty establishing The European Community. *Official Journal of The European Union*. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12007L/TXT>
- European Commission. (2021). The EU-UK Trade and Cooperation Agreement.
Erişim adresi: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22021A0430\(01\)&qid=1704467599001](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22021A0430(01)&qid=1704467599001)
- Gidron, N., & Hall, P. A. (2017). The Politics of social status: Economic and cultural roots of the populist right. *British Journal of Sociology*, 1–28.
- Gov.UK. (2013, 23 January). EU Speech at Bloomberg.
Erişim adresi: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>
- Gözkaman, A. (2017). İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye. E. Esen & D. Şekeroğlu (Ed.), *Brexit-Elveda Avrupa İngiltere'nin AB'den ayrılmasından sonra Avrupa bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinde fırsatlar ve tehditler* (ss. 355-372). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Heppell, T. (2007). A crisis of legitimacy: the Conservative Party leadership of John Major. *Contemporary British History*, 21(4), 471–490.
- Hunt, A. (2013). David Cameron speech: UK and the EU. *BBC News*.
Erişim adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21013771>
- McMahon, P. (2016). Countdown to the referendum. *Brexit Information*.
Erişim adresi: <http://brexitlegalguide.co.uk/countdown-to-the-referendum/>
- Menon, A., Barnard, C., Crowley, M., Hall, S., Ruter, J., and Portes, J. (2020, June). The Brexit negotiations: a stocktake. *UK in a Changing Europe*, 1-17.
- Mor, H. (2010). Avrupa Birliği bütünleşme süreci ve sorunları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 499-541.
- Morillas, P. (2017). Setting the Brexit agenda: Populism and UKIP in the United Kingdom. *CIDOB Report(1)*, 57-59.
- Oliver, T. (2017). Fifty shades of Brexit: Britain's EU referendum and its implications for Europe and Britain. *International Spectator*, 52(1), 1-11.
Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1259802>
- Portes, J. (2023). The impact of Brexit on The UK economy: Reviewing the evidence.
Erişim adresi: <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-brexit-uk-economy-reviewing-evidence>
- Rittberger, B. (2001). 'Which institutions for post-war Europe? Explaining the institutional design of Europe's first community.' *Journal of European Public Policy* 8 (5), 673-708.
- Romei, V. (2016, 30 June). The economic factors behind the vote for Brexit. *Financial Times*.
Erişim adresi: <https://www.ft.com/content/4b3c05f7-382d-33d9-b74b-5cb4cae945fc>
- Samur, H. (2016). Birleşik Krallık-Avrupa Birliği ilişkileri. *Ercüment Tezcan & İlhan Aras (Der.), Avrupa Birliği ve Üye Devletler: AB15 Üzerine Bir İnceleme* (ss. 213-260). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Schnapper, P. (2020). Theresa May, the Brexit negotiations and the two-level game, 2017-2019. *Journal of Contemporary European Studies*, 1-12. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1753665>
- Sholom, O. (2020). The history of European Free Trade Association EFTA. RISE, 7018043.
Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/360015300_The_history_of_European_Free_Trade_Association_EFTA/link/625d475e709c5c2adb84718e/download?_tp=eyJjb2

50ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19

- Smith, J. (2018). Gambling on Europe: David Cameron and the 2016 referendum. *British Politics, 13(1)*, 1-16. Erişim adresi: <https://is.muni.cz/el/fss/podzim2019/EVSb2096/93483003/SmithJulie2018.GamblingonEuropeDavidCameronandthe2016referendum.BritishPoliticsVol.13No.1pp.1016.pdf>
- Soytürk, M. (2017). Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği ile iliřkisi ve Brexit. *The Journal of International Scientific Researches, 2(4)*, 72-82.
- Svendsen, Ø. (2021). The security and defense aspect of Brexit: Altering the third country balance? M. Riddervold, J. Trondal & A. Newsome (Ed.), *The Palgrave Handbook of EU Crises*. Palgrave Macmillan ve Springer Nature Switzerland, Cham, 525-543.
- Topaloğlu, G. (2018). Avrupa Birliği'nden ayrılma hakkı ve Brexit süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9(34)*, 341-365.
- Walker, N. (2021, 06 January). Brexit timeline: events leading to the UK's exit from the European Union. House of Commons Library Research Briefing. Erişim adresi: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7960/CBP-7960.pdf>
- Wilding, P. (2012). Brexit begins: Who is Peter Wilding? The man who coined Brexit. Erişim adresi: <https://www.thesun.co.uk/news/10869501/who-peter-wilding-brexite/>